

V. ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՉԱՓ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

12. ԻՐԱՎԻՃԱԿ ԵՎ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ

321. Երկրի տարածքային սոցիալ-տնտեսական զարգացման անհամաչափությունները սոցիալական ու տնտեսական զարգացման մակարդակների շեղումներն են, որոնք, որպես արդյունք, խոչընդոտում են տնտեսական աճն ու կայուն մարդկային զարգացումը ինչպես տարածքներում, այնպես էլ ամբողջ երկրում: Հայաստանի տարածքների բնակլիմայական առանձնահատկությունները, արտադրողական ուժերի ու բնական ռեսուրսների անհամաչափ բաշխումը, տնտեսական զարգացման, սոցիալական, ժողովրդագրական ու մշակութային տարբերությունները պայմանավորել են տարածքային միավորների զարգացման մակարդակների անհամաչափություններ: Շուկայական տնտեսությանն անցման փուլում, սկսած 2000-ականներից, այդ անհամաչափություններն էլ ավելի են խորացել և շարունակում են անընդմեջ խորանալ՝ հասնելով մտահոգիչ մակարդակի: Տնտեսական զարգացումը կենտրոնացել է Երևանում և որոշակի, խիստ սահմանափակ թվով մարզերում (հիմնականում՝ Սյունիք, Կոտայք), որպես արդյունք՝ առաջացնելով երկրի տարածքներում բնակչության կենսամակարդակի/աղքատության ու մարդկային զարգացման բնութագրիչների խիստ արտահայտված տարբերություններ:

Աղյուսակ 17. ՀՀ մարզերում և Երևանում արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ընթացիկ գներով, 2004-2012 թթ., հազար դրամ

	2004	2011	2012
Երևան	217.0	399.4	424.2
Արագածոտն	45.4	152.0	147.0
Արարատ	153.3	288.4	401.8
Արմավիր	96.6	146.4	167.1
Գեղարքունիք	81.3	74.1	92.0
Լոռի	113.2	260.5	339.7
Կոտայք	213.5	370.4	569.3
Շիրակ	46.1	151.7	161.5
Սյունիք	582.6	1,166.6	1,401.4
Վայոց ձոր	84.2	138.7	173.7
Տավուշ	32.8	47.0	60.8
Միջինը՝ մարզերի և Երևան քաղաքի համար	151.5	288.5	358.1
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	190.5	194.7
<i>Տարածքային անհամաչափության բնութագրիչներ</i>			
Անհամաչափության միջակայք	549.9	1,119.5	1,340.6
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	203.6	243.8
Միջին բացարձակ գումարային շեղում	101.9	192.7	248.1
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	189.1	243.4

Աղբյուրը՝ «ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով», ՀՀ ԱՎԾ, 2010, 2012, 2013 և «Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու», ՀՀ ԱՎԾ, 2012:

322. Մարզերի և Երևան քաղաքի տնտեսական զարգացման անհամաչափություններն աճում են ըստ տնտեսական բոլոր հիմնական ցուցանիշների: Այսպես. բնակչության մեկ շնչի հաշվով արդյունաբերական արտադրանքի ծավալի մարզային (ներառյալ՝ Երևանը)

միջին ցուցանիշը 2004-2012 թթ. աճել է 1.9 անգամ: Սակայն նույն ցուցանիշի անհամաչափության միջակայքն³⁷ ու միջին բացարձակ շեղումն³⁸ այդ ընթացքում աճել են շուրջ 2.4 անգամ: Արդյունաբերական արտադրանքի շնչային ծավալի ցուցանիշն ամենաբարձրն է Երևանում, Սյունիքի և Կոտայքի մարզերում:

323. Նմանատիպ պատկեր է դիտվում նաև գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալի ցուցանիշի պարագայում: Մեկ շնչի հաշվով այս ցուցանիշի մարզային միջինը 2004-2012 թթ. աճել է 1.6 անգամ: Սակայն տարածքային անհամաչափության ցուցանիշներն ավելի արագ են աճել: Մարզային անհամաչափության միջակայքն աճել է 1.7, իսկ միջին բացարձակ շեղումը՝ 2.1 անգամ: Արդյունաբերական արտադրանքի շնչային ծավալների համեմատ, գյուղատնտեսական արտադրանքի շնչային ծավալների մարզային անհամաչափություններն ավելի փոքր են և դանդաղ են աճում:

Աղյուսակ 18. ՀՀ մարզերում գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի ծավալը բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ընթացիկ գներով, 2004-2012 թթ., հազար դրամ

	2004	2011	2012
Երևան	5.9	6.1	7.7
Արագածոտն	275.9	384.4	539.3
Արարատ	242.4	320.6	416.5
Արմավիր	261.8	385.0	472.4
Գեղարքունիք	300.2	390.2	630.4
Լոռի	194.7	130.6	202.4
Կոտայք	162.6	142.0	180.1
Շիրակ	171.5	198.4	329.8
Սյունիք	322.7	218.4	329.6
Վայոց ձոր	424.7	202.5	301.8
Տավուշ	206.3	181.2	289.0
Մարզային միջինը՝ առանց Երևան քաղաքի	256.3	255.3	369.1
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	155.2	165.1
<i>Տարածքային անհամաչափության բնութագրիչներ (առանց Երևանի)</i>			
Անհամաչափության միջակայք	262.2	450.3	440.5
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	171.8	168.0
Միջին բացարձակ շեղում	60.8	118.7	128.3
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	195.3	211.0

Աղբյուրը՝ «ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով», ՀՀ ԱՎԾ, 2010, 2012, 2013 և «Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու», ՀՀ ԱՎԾ, 2012:

324. Տնտեսական մյուս հիմնական ցուցանիշների տարածքային անհամաչափության բնութագրիչների վերլուծությունը վկայում է, որ դրանք բոլորն էլ աճել են, սակայն ամենամեծ աճն ունեցել են բնակչությանը մատուցվող ծառայությունները: Այս ցուցանիշի անհամաչափության միջակայքն ու միջին բացարձակ գումարային շեղումը մարզային կտրվածքով 2004-2012 թթ. աճել են շուրջ 5.6 անգամ, իսկ մարզային միջին ցուցանիշն աճել է 3.4 անգամ: Այս ցուցանիշների կտրվածքով նույնպես ամենաբարենպաստ դիրքում Երևանն է:

³⁷ Անհամաչափության միջակայքը մարզերում և Երևանում արդյունաբերական արտադրանքի շնչային ծավալի առավելագույն ու նվազագույն արժեքների տարբերությունն է:

³⁸ Միջին բացարձակ գումարային շեղումը մարզերում և Երևանում արդյունաբերական արտադրանքի շնչային ծավալի՝ դրանց միջինից ունեցած շեղման բացարձակ արժեքի միջին թվաբանականն է:

Աղյուսակ 19. Հիմնական միջոցների գործարկման, մանրածախ ապրանքաշրջանառության ու բնակչությանը մատուցված ծառայությունների միջին ծավալը (բնակչության մեկ շնչի հաշվով, ընթացիկ գներով) ՀՀ մարզերում և Երևանում, 2004-2012 թթ., և դրանց տարածքային անհամաչափության բնութագրիչները

Ցուցանիշներ	Հիմնական միջոցների գործարկում			Մանրածախ ապրանքաշրջանառություն			Բնակչությանը մատուցված ծառայություններ		
	2004	2011	2012	2004	2011	2012	2004	2011	2012
Մարզային (ներառյալ՝ Երևանը) միջինը, հազար դրամ	28.5	76.1	79.0	115.7	187.6	197.5	39.6	119.1	132.8
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	267.6	277.7	100.0	162.2	170.8	100.0	300.9	335.4
Անհամաչափության միջակայք	145.0	244.0	244.0	625.4	976.6	1,040.9	137.8	671.2	763.3
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	168.3	168.3	100.0	156.2	166.4	100.0	487.0	553.8
Միջին բացարձակ գումարային շեղում	22.7	61.7	65.9	98.0	153.0	163.9	21.6	106.4	120.8
Ինդեքս, 2004թ. =100	100.0	272.0	290.5	100.0	156.2	167.3	100.0	493.1	559.9

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ փվյալների վրա հիմնված հաշվարկներ:

325. Ըստ ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության գնահատականների, բոլոր աղբյուրներով մեկ շնչի հաշվով իրականացված կապիտալ ներդրումները Երևանում 2011-2012 թթ. 2.2 անգամ գերազանցել են նույն ցուցանիշը՝ ՀՀ բոլոր մարզերի համար: Սակայն, 2007-2008 թթ. համեմատ այս տարբերությունը շուրջ վեց անգամ կրճատվել է, ինչը նշանակում է, որ բարելավվել են այս ցուցանիշի գծով տարածքային անհամաչափության բնութագրիչները:

Աղյուսակ 20. ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում 2008-2012թթ. բոլոր աղբյուրներով 1 շնչի հաշվով իրականացված կապիտալ ներդրումները (հազ. դրամ) և դրանց տարածքային անհամաչափության բնութագրիչները

	2008	2009	2010	2011	2012
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ՀՀ	234.6	142.5	153.6	123.2	126.2
Ընդամենը մարզեր	44.9	79.4	98.9	87.2	89.5
Երևան	595.6	262.5	257.6	191.7	196.0
Արագածոտն	46.6	51.7	217.0	89.1	156.1
Արարատ	36.6	62.8	75.1	72.4	31.9
Արմավիր	23.1	35.3	48.5	60.7	50.2
Գեղարքունիք	21.6	77.8	54.9	70.8	50.5
Լոռի	22.5	50.5	72.3	79.8	47.5
Կոտայք	57.7	104.6	122.5	99.3	144.4
Շիրակ	38.6	154.2	92.3	89.4	85.4
Սյունիք	130.8	106.1	200.9	93.3	104.2
Վայոց ձոր	173.8	80.5	86.1	119.4	95.4
Տավուշ	31.4	60.4	119.4	167.2	255.6
Մարզային միջին՝ ներառյալ Երևանը	107.1	95.1	122.4	103.0	110.7
Մարզային միջին՝ առանց Երևանի	58.3	78.4	108.9	94.1	102.1
Անհամաչափության բնութագրիչներ					
Անհամաչափության միջակայք	574.0	227.2	209.1	131.0	223.7
Ինդեքս, 2004թ. =100	127.6	50.5	46.5	29.1	49.7
Միջին բացարձակ շեղում	105.2	44.9	56.1	30.8	56.3
Ինդեքս, 2004թ. =100	135.4	57.7	72.1	39.6	72.4

Աղբյուր՝ ՀՀ Տարածքային կառավարման նախարարություն

326. Հայաստանում մարզային մակարդակով ՀՆԱ-ի ցուցանիշներ պաշտոնապես չեն հրապարակվում: Այնուամենայնիվ, մարզային ՀՆԱ-ների փորձագիտական գնահատականների վերլուծությունը վկայում է, որ տնտեսական զարգացումը կենտրոնացած է հիմնականում Երևանում ու Սյունիքի մարզում: Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշի հարաբերակցությունը միջին հանրապետական նույն ցուցանիշի նկատմամբ այստեղ ամենաբարձրն է: 2012 թ,-ին Երևանում այն կազմել է միջին հանրապետական շնչային ՀՆԱ-ի շուրջ 152 տոկոսը, իսկ Սյունիքում 133 տոկոսը: Մնացած մարզերում այն ցածր է եղել միջին հանրապետական մակարդակից՝ կազմելով միջինում դրա 67 տոկոսը: Ամենաանբարենպաստ վիճակում են Լոռու, Վայոց Ձորի, Շիրակի և Տավուշի մարզերը, որտեղ շնչային ՀՆԱ-ի ցուցանիշը 2012թ. կազմել է միջին հանրապետական ցուցանիշի համապատասխանաբար՝ շուրջ 53, 58, 60 և 63 տոկոսը: Ուստի, այս մարզերի առաջանցիկ աճն առաջնահերթություն պետք է լինի տարածքային զարգացմանն ուղղված ծրագրերում: 2009-2012 թթ. ընթացքում ամենաարագ տնտեսական զարգացումն ունեցել են Սյունիքի ու Տավուշի մարզերը:

Աղյուսակ 21. Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը միջին հանրապետականի նկատմամբ ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում, 2009-2012թթ., տոկոս

	2009	2010	2011	2012	2012թ. շնչային ՀՆԱ-ի ինդեքս (2009 թ. = 100)
Ընդամենը, ՀՀ	100.0	100.0	100.0	100.0	133.5
Երևան	172.3	162.3	148.7	151.7	117.6
Արագածոտն	65.0	85.4	78.6	82.6	169.8
Արարատ	68.2	74.2	73.8	71.1	139.2
Արմավիր	67.4	62.1	70.6	67.0	132.9
Գեղարքունիք	63.9	68.2	74.6	69.7	145.7
Լոռի	42.4	47.5	59.3	52.7	166.1
Կոտայք	66.9	65.3	70.5	78.4	156.5
Շիրակ	57.6	54.4	65.0	59.7	138.4
Սյունիք	97.1	133.9	140.2	133.5	183.6
Վայոց ձոր	52.1	55.1	59.5	57.7	147.8
Տավուշ	39.5	46.4	54.8	62.6	212.0

Աղբյուր՝ Հաշվարկված և գնահատված է՝ ՀՀ ԱՎԾ տվյալների հիման վրա

327. Տնտեսական զարգացման այսպիսի միտումները պայմանավորել են սոցիալական այնպիսի կարևորագույն ցուցանիշների մարզային անհամաչափության աճ, ինչպիսիք են զբաղվածությանն ու աղքատության մակարդակները: 2004-2011 թթ. զբաղվածության մակարդակի³⁹ մարզային անհամաչափության միջակայքն աճել է 1.4, իսկ աղքատությանը՝ 1.7 անգամ⁴⁰: Ամենաբարենպաստ վիճակում այս ցուցանիշների առումով Երևանն է: Այստեղ կենտրոնացած է երկրի տնտեսական ընդհանուր աճի գերակշիռ մասը, ինչն էլ պայմանավորում է ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության առավել բարձր ու աղքատության առավել ցածր ցուցանիշներ:

328. Համայնքային մակարդակում զարգացման անհամաչափությունները պայմանավորված են ինչպես համայնքների օբյեկտիվ (հիմնականում՝ բնակլիմայական ու աշխար-

³⁹ Զբաղվածության մակարդակը զբաղվածների թվի տեսակարար կշիռն է՝ աշխատանքային ռեսուրսներում:

⁴⁰ Այս ցուցանիշների տարածքային անհամաչափությունների մանրամասն վերլուծությունները բերված են համապատասխան բաժիններում:

հագրական) առանձնահատկություններով, այնպես էլ դրանց սոցիալ-տնտեսական զարգացման ամբողջ ընթացքով: Համայնքների տնտեսական ու սոցիալական զարգացման անհամաչափությունները պայմանավորված են այնպիսի հիմնական գործոններով, ինչպիսիք են՝ համայնքի բնակչության թիվը և սոցիալ-ժողովրդագրական կազմը, դրա բարձրությունը ծովի մակարդակից, սահմանամերձությունը, հեռավորությունը տնտեսական զարգացման մոտակա կենտրոնից, տնտեսական ու սոցիալական ենթակառուցվածքների առկայությունը և վիճակը, դիրքը միջհամայնքային ու հանրապետական նշանակության ճանապարհների նկատմամբ, գյուղատնտեսական նշանակության հողերի քանակն ու որակը, դրանց ոռոգման առանձնահատկությունները, գործող արտադրական հզորությունների քանակը, համայնքի ֆինանսական կարողությունները և այլն:

329. ՀՀ համայնքների 5.35%-ը քաղաքային են, 94.64%-ը՝ գյուղական: Դրանց 16.5%-ը լեռնային են (գտնվում են ծովի մակերևույթից 1700-2000 մետր բարձրության վրա), իսկ ևս 12.2%-ը՝ բարձր լեռնային (տեղակայված են ծովի մակերևույթից 2000 և ավելի մետր բարձրության վրա): Համայնքների 20.5%-ը սահմանամերձ են: Համաչափ զարգացման ապահովման գործընթացում կարևոր է հաշվի առնել նաև համայնքների բնակչության թիվը: Ըստ տարբեր հետազոտությունների արդյունքների, համայնքի բնակչության թիվը դրա աղքատության հետ խիստ կոռելացված ցուցանիշ է. փոքր համայնքների աղքատության հավանականությունն ավելի մեծ է: Երկրի 915 համայնքներից 440-ը (438 գյուղական և 2 քաղաքային) կամ 48%-ը ունեն 1000-ից պակաս բնակչություն: Հանրապետության 866 գյուղական համայնքներից 200-ը կամ ընդհանուրի 23%-ն ունեն մինչև 300 բնակիչ: Քաղաքային համայնքները նույնպես բնակչության թվով բավական անհամաչափ են: Մասնավորապես՝ 49 քաղաքներից 2-ը կամ 4.1%-ն ունեն մինչև 1000 բնակիչ, 1001-5000 բնակիչ ունեն 6 քաղաքներ կամ ընդհանուրի 12.2%-ը, 5001-15000 բնակիչ՝ 18 քաղաքային համայնքներ կամ ընդհանուրի 36.7%-ը: Ընդհանուր առմամբ՝ 15000-ից պակաս բնակիչ ունեն 26 քաղաքային համայնքներ կամ քաղաքային համայնքների 53%-ը: Նշված գործոնների բաշխումը մարզային կտրվածքով արդեն իսկ ունի խիստ տարբերություններ, ինչն էլ իր հերթին ազդում է մարզային զարգացման անհամաչափությունների ձևավորման վրա:

Աղյուսակ 22. ՀՀ համայնքների բնութագրերն ըստ մարզերի՝ 2012 թվականին

Մարզեր և Երևան քաղաք	Համայնքների թիվը	Այդ թվում՝		Սահմանամերձ համայնքների թիվը	Լեռնային համայնքների թիվը	Մինչև 1000 բնակիչ ունեցող գյուղական համայնքների թիվը
		քաղաք	գյուղ			
Երևան	1	1	-	-	-	
Արագածոտն	114	3	111	2	22	75
Արարատ	97	4	93	9	2	18
Արմավիր	97	3	94	8	-	12
Գեղարքունիք	92	5	87	23	28	44
Լոռի	113	8	105	5	18	64
Կոտայք	67	7	60	-	15	20
Շիրակ	119	3	116	15	50	68
Սյունիք	113	7	106	67	7	86
Վայոց ձոր	44	3	41	12	8	24
Տավուշ	62	5	58	47	1	27
Ընդամենը	915	49	866	141	157	438

Աղբյուրը՝ ՀՀ ԱՎԾ հրապարակումներ:

330. Համայնքների օբյեկտիվ բնութագրիչները, ինչպես նաև դրանց տնտեսական զարգացման ընթացքը պայմանավորում են դրանց ֆինանսական հնարավորությունների խիստ տարբերություններ: Վերջինները իրենց արտահայտությունն են գտնում համայնքային սոցիալական ու տնտեսական ենթակառուցվածքների ձևավորման ու պահպանման, համայնքային ծառայությունների մատուցման հնարավորությունների անհամաչափության մեջ: Փոքր համայնքները, որպես կանոն, ունեն փոքր բյուջեներ, որոնց եկամուտները հնարավորություն չեն տալիս լուծելու ոչ միայն համայնքի զարգացման խնդիրները, այլև նույնիսկ բավարարելու բնակչության կենսական սոցիալական կարիքները: Արդյունքում՝ առաջանում են համայնքային մակարդակում մարդկային զարգացման ու աղքատության մակարդակների էական տարբերություններ:

331. ՀՀ տարածքային զարգացման առանձնահատկությունների ամփոփ վերլուծությունը վերհանում է հետևյալ մարտահրավերները, որոնք պայմանավորում են տարածքային զարգացման նպատակային քաղաքականության իրականացման անհրաժեշտությունը՝

- 1) Տնտեսական զարգացման տարածքային անհամաչափությունների խորացում,
- 2) Սոցիալական զարգացման ու կենսամակարդակի / աղքատության տարածքային անհամաչափությունների խորացում,
- 3) Տարածքներում, հատկապես՝ գյուղական վայրերում, ենթակառուցվածքների և մատուցվող համայնքային ու հանրային ծառայությունների բարելավման, հասանելիության ու արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտություն,
- 4) Տարածքների զարգացմանն ուղղված պետական, դոնորական և մասնավոր ներդրումների ու ծրագրերի համակարգման ու արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտություն,
- 5) Տարածքային կառավարման համակարգի բարեփոխումների իրականացման, մասնավորապես՝ միջհամայնքային համագործակցության ընդլայնման և համայնքների խոշորացման անհրաժեշտություն,
- 6) Տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ֆինանսական և ինստիտուցիոնալ կարողությունների հզորացման անհրաժեշտություն,
- 7) Տեղական ինքնակառավարման մակարդակում զարգացման համալիր ծրագրերի մշակման ընդհանուր մեթոդաբանության և դրանց կազմման պրակտիկայի ներդրում,
- 8) Վարչատարածքային միավորների սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի վարկանիշային բազմաչափ գնահատման մեխանիզմների մշակման անհրաժեշտություն:

13. ՆՊԱՏԱԿԱԴՐՈՒՄՆԵՐ, ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

332. Տարածքային սոցիալ-տնտեսական զարգացման անհամաչափությունների հետագա

խորացումը խոչընդոտում է երկրի ներքին սոցիալական ու տնտեսական կայունությանը և նույնիսկ անվտանգությանը՝ նպաստելով տնտեսապես թույլ զարգացած տարածքներից բնակչության անցանկալի արտահոսքին: **Ուստի, տարածքային զարգացման անհամաչափությունների հաղթահարումը, տարածքային համաչափ զարգացումը** և դրան ուղղված նպատակային քաղաքականության իրականացումը դիտարկվում է որպես երկրի տարածքային զարգացման գերակայություն թե՛ միջնաժամկետ և թե՛ երկարաժամկետ հեռանկարում:

333. Տարածքային զարգացման նպատակային քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի Երևանից դուրս, տարածքներում մարզերում ու համայնքներում տնտեսական աճի խրախուսմանը և սոցիալական զարգացմանը: Այն պետք է ապահովի առավել ցածր զարգացում ունեցող տարածքների տնտեսական առաջանցիկ զարգացման տեմպեր և միջնաժամկետ հեռանկարում դրանց զարգացման մակարդակների աստիճանական մոտեցում միջին հանրապետական մակարդակին: Միաժամանակ, այդ քաղաքականությունը պետք է ապահովի նաև տարածքների զարգացման տեմպերի մոտեցումը միմյանց և դրանց համաչափ զարգացումը երկարաժամկետ հեռանկարում:
334. Զարգացման այսպիսի քաղաքականությունը պետք է ներառի մի շարք հիմնարար միջոցառումներ, որոնք կխրախուսեն տարածքներում տնտեսական ու ներդրումային ակտիվության աճը: Դրանց մեջ էական դեր կխաղա ինչպես պետական, այնպես էլ, հատկապես մասնավոր ներդրումների վերաուղղումը Երևանից դեպի ՀՀ տարածքներ՝ այլ քաղաքներ և գյուղական բնակավայրեր՝ նպատակ ունենալով խրախուսել ու նպաստել տարածքային “աճի բևեռների” ձևավորմանը: Տնտեսական աճի խրախուսումը ՀՀ տարածքներում կնպաստի կենսամակարդակի, զբաղվածության ու մարդկային զարգացման տարածքային անհամաչափությունների մեղմմանը: Այսպիսով՝ քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի ՀՀ տարածքների համալիր զարգացմանը:
335. Տարածքային “աճի բևեռները” կարող են ձևավորվել ինչպես քաղաքային, այնպես էլ գյուղական վայրերում, ընդգրկել ինչպես առանձին համայնքներ, այնպես էլ համայնքների խմբեր: Դրանք այն համայնքները կամ դրանց խմբերն են, որտեղ առաջանցիկ տնտեսական ու սոցիալական զարգացման տեմպերի խրախուսումն ու ապահովումը առաջ կբերի մոտակա համայնքների ու, ընդհանուր առմամբ, տարածքի զարգացման տեմպերի արագացում: Ուստի, տարածքային զարգացման անհամաչափության հաղթահարումը թելադրում է տարածքային միավորների, մասնավորապես՝ համայնքների համագործակցություն և միավորում՝ սոցիալ-տնտեսական զարգացման տարբեր բնագավառների խնդիրների լուծման շուրջ:
336. Միևնույն ժամանակ, քաղաքականությունը կներառի հատուկ օժանդակության ծրագրեր՝ ուղղված առավել խոցելի համայնքներին, որոնց առաջանցիկ աճի օբյեկտիվ հնարավորությունները փոքր են:
337. Զարգացման այսպիսի քաղաքականության իրականացման համար անհրաժեշտ է ունենալ զարգացման անհամաչափությունների գնահատման, ինչպես նաև “աճի բևեռների” ձևավորման հստակ մոտեցումներ: Մասնավորապես՝ տարածքների, համայնքների և/կամ դրանց խմբերի, մարզերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակի բազմազործոն գնահատման չափորոշիչների համակարգ, որը հնարավորություն կտա վեր հանել ինչպես տարածքային զարգացման անհամա-

չափությունների պատճառներն ու դրսևորումները, այնպես էլ մի կողմից՝ զարգացման տեսանկյունից ամենամանբարենպաստ վիճակում գտնվող համայնքներն ու տարածքները, իսկ մյուս կողմից՝ հնարավոր/զձագրվող “աճի բևեռները”:

338. Միևնույն ժամանակ, քաղաքականությունն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է ունենալ տարածքների, համայնքների և/կամ դրանց խմբերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման այնպիսի համալիր ծրագրեր, որոնք հնարավորություն կտան գնահատել դրանց իրականացման ազդեցությունը՝ տվյալ տարածքի զարգացման ընդհանուր տեմպերի արագացման վրա:

339. Զարգացման քաղաքականությունը պետք է ապահովի նաև գերազանցապես տարածքներում (Երևանից դուրս) մասնավոր հատվածի հետ սերտ գործընկերության վրա հիմնված տնտեսական, արտադրական ու սոցիալական ենթակառուցվածքների վերականգնումը և/կամ ձևավորումը, ինչպես նաև հիմնարար ծառայությունների հավասար հասանելիությունն ու մատչելիությունը՝ առաջնահերթությունը տալով այն համայնքներին ու տարածքներին, որոնք առավել հետ են ընկնում իրենց զարգացման տեմպերով և առավել խոցելի են: Այն պետք է ապահովի պետական ներդրումային ծրագրերի ուղղումը տնտեսական, արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների «նեղ տեղերի» վերացմանը, որոնք ներկայումս կամ մոտ ապագայում կարող են խոչընդոտել համապատասխան մարզի կամ տարածքի սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը:

340. Նկատի ունենալով հանրապետության փոքր ու միջին քաղաքների սոցիալ-տնտեսական զարգացման ցածր տեմպերը, որոնք, որպես արդյունք, առաջ են բերել այս համայնքներում աղքատության զգալիորեն բարձր մակարդակ՝ միջին հանրապետականի, Երևանի ու գյուղական համայնքների համեմատ, և բնակչության արտահոսք, տարածքային զարգացման նպատակային քաղաքականությունը պետք է նպաստի դրանց զարգացմանը՝ առավելագույն չափով: Այդ քաղաքների տնտեսական զարգացման տեմպերը պետք է միջնաժամկետ հեռանկարում աստիճանաբար մոտենան միջին հանրապետական զարգացման տեմպերին: Այսպիսով, տարածքային զարգացման անհամաչափությունների մեղմմանը ուղղված քաղաքականության առաջնահերթությունն ու հիմնական թիրախը հանրապետության փոքր ու միջին քաղաքներն են:

341. Հաշվի առնելով գյուղական վայրերի տնտեսական զարգացման ներկա առանձնահատկությունները՝ գյուղական համայնքների զարգացման անհամաչափությունների մեղմման հարցում քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի նաև այստեղ տնտեսական ու ներդրումային ակտիվության խրախուսմանը, համայնքային ու միջհամայնքային ենթակառուցվածքների զարգացմանը, համայնքային ու հանրային ծառայությունների հասանելիության ու որակի բարձրացմանը, համայնքների ֆինանսական ինքնուրույնության աճին: Միաժամանակ, կարևորվում են նաև պատվիրակված լիազորությունների ինստիտուտի զարգացման և կիրառման շրջանակների ընդլայնման հարցերը:

342. Տարածքային զարգացման անհամաչափությունները մեղմելուն ուղղված նպատակային համալիր քաղաքականությունը պետք է մի կողմից ապահովի տարածքային ձեռնարկատիրական և ներդրումային միջավայրերի, ինչպես նաև պետական և

տեղական ինքնակառավարման որակի կտրուկ բարձրացումը, իսկ մյուս կողմից՝ պետություն-տեղական ինքնակառավարում-մասնավոր հատված համագործակցության խրախուսումն ու զարգացումը՝ տարածքային զարգացման համալիր ծրագրերի իրագործման շուրջ:

343. Քաղաքականության իրականացման համար անհրաժեշտ է տարածքային զարգացման ֆինանսավորման համակարգի բարելավում, ինչը ենթադրում է մի կողմից տարածքային զարգացմանն ուղղվող պետական միջոցների, իսկ մյուս կողմից՝ նույն նպատակին ուղղվող դոնոր հանրույթի և մասնավոր ներդրումների համակարգում:

344. Որպես տարածքային զարգացմանն ուղղված համալիր քաղաքականության իրականացման գործիքամիջոց կարող են հանդես գալ այդ նպատակին ծառայող հիմնադրամները, որոնք հիմնված կլինեն պետական, դոնորական ու մասնավոր հատվածի սերտ համագործակցության վրա: Մասնավորապես, միջնաժամկետ հեռանկարում նպատակահարմար է ձևավորել տարածքային զարգացման հիմնադրամ, որի միջոցով հնարավոր կլինի լուծել տարածքային զարգացման հետևյալ հիմնախնդիրները՝

- 1) նպաստել բնակչության նյութական և ոչ նյութական բարեկեցության և զբաղվածության աճին,
- 2) նպաստել տարածքներում տնտեսական ու ներդրումային ակտիվության աճին և տարածքային «աճի բևեռների» ձևավորմանը,
- 3) բարելավել ու զարգացնել տարածքներում ենթակառուցվածքների և մատուցվող համայնքային ու հանրային ծառայությունների որակը, հասանելիությունն ու արդյունավետությունը,
- 4) բարձրացնել տարածքային սոցիալ-տնտեսական զարգացմանն ուղղված պետական, դոնոր կազմակերպությունների և մասնավոր ներդրումների ու ծրագրերի նպատակայնությունն ու արդյունավետությունը,
- 5) օժանդակել տարածքային կառավարման բարեփոխումների իրականացմանը՝ մասնավորապես միջհամայնքային համագործակցության ընդլայնմանը,
- 6) նպաստել տեղական ինքնակառավարման մարմինների ֆինանսական ու ինստիտուցիոնալ կարողությունների հզորացմանը,
- 7) օժանդակել համայնքների ու տարածքների զարգացման համալիր ծրագրերի մշակմանը:

345. Տարածքային անհամաչափությունների հարթեցմանն ուղղված քաղաքականության կիրառման արդյունքների կանխատեսումները վկայում են հետևյալը: Եթե հետագա զարգացումը տեղի ունենա ըստ բազային սցենարի (այսինքն՝ նշված քաղաքականությունը չիրականացվի), ապա այն ենթադրության պայմաններում, որ տնտեսական զարգացման ներկայիս (2009-2011թթ.) մարզային զարգացման միջին տեմպերը կպահպանվեն, միջնաժամկետ հեռանկարում շնչային ՀՆԱ-ների մարզային անհամաչափության բնութագրիչները 2017 թ.-ին՝ 2011 թ.-ի նկատմամբ կաճեն շուրջ 1.6

անգամ, իսկ 2025-ին՝ շուրջ 4 անգամ: Ըստ որում, մարզերի 50 տոկոսում կապահովվի միջին հանրապետական շնչային ՀՆԱ-ի մակարդակի 60-70 տոկոսը:

346. Տարածքային զարգացման համալիր քաղաքականության կիրառումը հնարավորություն կտա էապես բարելավել իրադրությունը: Քաղաքականության կիրառման արդյունքում, զարգացման միջին սցենարի պայմաններում նպատակադրվում է, որ հետ ընկնող մարզերի զարգացման տեմպերը կարագանան այնպես, որ դրանց զարգացման մակարդակը միջնաժամկետ հեռանկարում մոտենա միջին հանրապետական զարգացման մակարդակին՝ այն դեպքում, երբ առավել զարգացած մարզերի ներկայիս միջին տարեկան աճի տեմպերը այդ ընթացքում կպահպանվեն համարյա նույն համամասնությամբ: Ըստ նպատակադրումների, 2017 թ.-ին շնչային ՀՆԱ-ների մարզային մակարդակները (առանց Երևան քաղաքի)՝ դրանց անընդմեջ աճի պայմաններում, կմոտենան միջին հանրապետական մակարդակին այնպես, որ կազմեն վերջինիս միջին հաշվով շուրջ 85 տոկոսը: Երկարաժամկետ հեռանկարում՝ 2017 թ.-ին դրանք միջին հաշվով կկազմեն միջին հանրապետական շնչային ՀՆԱ-ի շուրջ 85, 2021-ին՝ 90, իսկ 2025-ին՝ 94 տոկոսը: Դա հնարավորություն կտա մարզային զարգացման անհամաչափությունները հասցնել հնարավոր նվազագույնի:

Աղյուսակ 23. Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը միջին հանրապետականի նկատմամբ ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում ըստ զարգացման բազային սցենարի և ըստ տարածքային զարգացման քաղաքականության նպատակադրումների, տոկոս

	Փաստ	Զարգացման բազային սցենար				Քաղաքականության սցենար			
	2012	2015	2017	2021	2025	2015	2017	2021	2025
Ընդամենը ՀՀ	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Երևան	151.7	151.5	152.4	154.0	155.3	136.0	127.6	123.5	121.8
Արագածոտն	82.6	81.7	80.1	77.1	74.1	79.0	79.3	84.6	92.0
Արարատ	71.1	71.4	71.0	70.2	69.7	74.3	81.1	84.1	87.1
Արմավիր	67.0	66.5	65.2	62.8	60.6	68.3	74.6	77.4	80.2
Գեղարքունիք	69.7	68.7	66.9	63.3	60.0	75.9	83.3	85.6	87.1
Լոռի	52.7	53.1	53.2	53.4	53.7	58.3	69.3	91.5	100.5
Կոտայք	78.4	79.3	80.0	81.5	83.1	83.4	90.2	91.9	93.5
Շիրակ	59.7	59.3	58.5	56.9	55.4	61.4	70.4	79.7	85.6
Սյունիք	133.5	136.7	139.0	143.8	149.1	130.6	125.8	119.5	115.8
Վայոց ձոր	57.7	57.3	56.7	55.4	54.2	62.7	71.6	79.6	83.3
Տավուշ	62.6	61.8	60.9	59.0	57.2	68.2	78.3	81.2	84.2
<i>Հուշագրային հոդված</i>									
Շնչային ՀՆԱ-ի ծրագրային նպատակադրումները ՀՀ-ում, հազար դրամ						1,684	2,037	3,054	4,612